

TÓTH ISTVÁN:^{*} Az alföldi szlovákok útkeresése 1918–1921

Abstract

The dissolution of the Austrian-Hungarian Monarchy (1918-1919) influenced all of the nations and national groups of the state. Our paper analyzes one segment of the issue, it presents how Slovaks living on the Alföld (Great Plain) in Tóthkomszós and Békéscsaba tried to join this process and find connection to Slovakia.

Az 1900 után újonnan aktivizálódó szlovák politikai élet viszont új arcokat, újabb generációt hozott magával.¹ Ez pedig egy újabb fajta gondolkodást is eredményezett. Ez azt is jelentette, hogy a hagyományosan politikai szervezkedések és megnyilatkozások a szlovákság érdekében a parlamenten belül is elhangoztak. A budapesti szlovákságnak már voltak civil társadalmi egyesületei. Ezek zöme a dualista korszak első éveiben alakultak meg.

A nemzeti mozgalom felélénkülése hatott a Budapesten élő szlovák ipari és építőmunkások tömegeire. Egy új politikai irányzatot képviselő lap a Hlas (Hang) két prominens alapítója Hodža és Wagner Budapesten éltek. A szlovák értelmiség és tanulóifjúság támogatta a hlaszisták cseh-szlovák nemzeti egységet hirdető mozgalmát. Igen figyelemre méltó a 20. század első évtizedében a hlaszisták egyik csoportjának a Prúdy c. lap köré csoportosuló értelmiség tevékenysége (1909–1914).

Ugyanakkor jelentős szellemi erő forgott a Hodža alapította lapok – Slovenský Denník és a Slovenský Týždenník – körül. A megélénkülő szellemi és politikai élet képviselői közül azonban valójában csak igen kevesen vettek részt a pesti szlovákok szervezeteiben, egyesületeiben. Erre az egyesületek vezetői sokszor panaszkodtak is. Talán Ján Alojz Wagner – aki eredeti szakmáját tekintve ügyvéd, de szerkesztett lapot is és vállalkozott is – kivétel ez alól hiszen ő volt az aki az 1906-ban alakuló Budapesti Könyvnyomda és Könyvkiadói Rt.-nek (Budapešťianský knižtlačiaršský nakladateľský účastinárský spolok) az elnöki posztját elvállalja, az 1910-ben megalakuló Központi Bank (Ústredná banka) vezetőségében is részt vállal, 1904-től pedig a Bobula alapította (1872) Pomocná pokladnica (Segélyező Pénztár) vezetője. 1908–1914-ig többet magával szerkesztette a Zornička (Hajnalcsillag) c. gyermeklapot. Igen aktív személy volt. 1919-ben Csehszlovákiába távozott.

Milan Harminc ugyancsak aktív szerepet vállalt a Szlovák Egyletben, de ő már 1915-ben távozott Liptószentmiklórsra.² Az Izák család két tagja is jeleskedett a civil mozgalomban. Miloš Ludovít Izák az ev. egyház tanítója (a Luther-udvarban tanított) (1862–1927) valamint fia Ján Ludovít Izák (1899–1978), aki a Szlovák Egylet titkára volt 1918-ban és az Irodalmi Szakosztály munkájába is aktívan bekapcsolódott. Apja tanítóként és karmesterként működött 1914-ig, fia korán vállalkozott az irodalmi munkásságra és a Mladé Slovensko c. (Fiatal Szlovákia) lapnak – amely Budapesten kezdett megjelenni – a budapesti képviselő vezetője volt. Igen hosszas gondolkodás után a család az Ipoly folyón az utolsó pillanatban hagyta el az országot és választotta Cseh-Szlovák Köztársaságot.³

Azt azonban biztos mondhatjuk, hogy a 20. század elején a budapesti szlovák politikai csoport, és az értelmiségiek vezető személyisége Milan Hodža (1878–1944) politikus, újságíró. Korán próbálkozik az írással. 1896-tól jogot tanul Budapesten. Igazából a szlavisz-

^{*} Dr. univ. Történész-muzeológus – Móra Ferenc Múzeum, Szeged.

tika és a filozófia vonzza s így 1918-ban Bécsben bölcsészdoktori címet szerez. Szerkesztőségi tagja 1898–1904 között a Szokolcán megjelenő Hlas c. folyóiratnak. A Szlovák Egyletnek 1900–1904 között alelnöke, 1905-ben elnöke. Ugyanebben az évben és egy esztendővel később a szlovákok a szerbek által is lakott dél-alföldi Kölpény (Kulpín) körzetében országgyűlési képviselővé választották.⁴ Így 27 évesen a magyar parlament legfiatalabb képviselője volt.

Mint lapszerkesztő a kormányzat figyelmét is felkeltette. Igaz a kormányzat figyelmébe valójában Pechány Adolf a Slovenské Noviny szerkesztője és Zsilinszky Mihály VKM államtitkár ajánlotta. Persze mint akadályozandó tevékenységet. Panaszuk Hodža ellen, hogy lapja olcsóbb, népszerűbb. Ettől kezdve ellenakciókat kívánnak szervezni ellene. Egy-kettő meg is valósul kormánypénzen. Ennek köszönhetően a lap egy év múltán megszűnt.

A fiatal, agilis Hodža nem csupán a kormányzatban talál ellenségekre, konfrontálódik a Szlovák Nemzeti Párt konzervatív szárnyával, a nagy öregekkel. Aktivitásukat, munkastílusukat, gondolkodásukat élesen kritizálja az előterjesztett 1901. évi akcióprogramjuk alapján. Érveléséből egyértelműen kiderül: új generáció elégedetlen a joviális öregek bölcseséget színlelő semmittevésével. Keményen mindenre reagálni a lehető legrövidebb időn belül, úgy, hogy kellő keménységgel szakmai érdekeket is tudjon ugyanakkor védelmezni. Ezt a véleményét ráadásul a Hlas c. folyóiratban közölte.

Megválasztását követően az Egyetértésben optimista hangvételű, a magyar demokráciában bízó cikket közöl. Erre a túrócszentmártoni nemzeti párti központ igen becsmérően nyilatkozott.⁵

1903-ban újból lapot alapít Slovenský Týždenník címmel, majd 1910-ben a Slovenský Denník c. lapot indítja újra, s ugyanezen évben a Központi Bankot alapítja meg. 1918 novemberében és decemberében a Cseh-Szlovák Köztársaság budapesti nagykövete volt.

A szlovákok tartózkodó magatartása 1918-ban már előrevetítette, hogy az elválás nincs messze. A megoldásokon való gondolkodás, tépelődés már nem köti le őket, van egy serkentőbb feladat: az önálló nemzeti élet berendezésének feladata. Ezért aztán az 1918. szeptember 26-án kelt Jászi levélre, amelyben a Huszadik Század hasábjain megjelenő vitához kéri fel rövid tanulmányra a nemzetiségi kérdést illetően Dula Mátét a Szlovák Nemzeti Párt elnökét, Dula ezt visszautasítja: „Most vagy soha!” mondják a megváltásra váró kisebb nemzetek. Ez a mi álláspontunk is, midőn ügyünk igazságában bízva várjuk a népek nemsokára összeülő areopagjának döntését.”

Végül a nemzetiségi kérdés tekintetében Zoch Sámuel nyilatkozik a szlovákok részéről.⁶ Károlyi Mihály 1918. november 30-án ugyancsak Dula Máténak küldött táviratában, még utolsó kísérletként a túrócszentmártoni döntés előtt közvetlenül a következőket írja: *„Úgy érezzük, hogy az egész magyar nemzet lelkéből beszélünk, amikor ezekben a válságos órákban a testvéri szeretet őszinte érzett meleg szavaival fordulunk a Tót Nemzeti Tanácshoz. A magyar néptől nem választott el se gyűlölet, se érdekellentét, elválasztott csupán egy konok osztályunknak bűnös politikája, mely egyformán ártott a tót népnek és a magyar népnek. Azokért a sérelmekért amelyek a tót népet nemzeti érzésében érték nem felelős a magyar nép, ezzel nem vállal semmiféle közösséget, hanem mindent meg fog tenni, hogy bűnös osztálya gyökeresen kiirtassék. Mi azon az állásponton vagyunk, hogy minden népet megillető önrendelkezési szent joga szerint a Tót Nemzeti Tanács úgy fog határozni, amint a tót nép érdekében a legjobbnak látja, megakarjuk azonban mondani, hogy a meggyőződésünk és szent hitünk szerint a tót nép és a magyar nép egymásra van utalva, és hogy békés megegyezésben és testvéri együttműködésben kell keresnünk a szebb jövőt és a jobb életnek feltételeit és biztosítékait. Bölcs és eredményes munkát kívánunk a Tót Nemzeti Tanácsnak és sok szép, boldog, szabad jövőt a tót népnek. Testvéri üdvözléssel a Magyar Nemzeti Tanács nevében gróf Károlyi Mihály elnök.”*

A válasz sejthető volt, de írásos nyilatkozat hiányában még joggal lehetett optimista Károlyi Mihály. Dula Máté válasza azonban hasonló finoman fogalmazott, mindemellett egyértelmű elutasítása a közös államba való maradásnak: „Elnök Úr által kifejezett üdvözlését a Szlovák Nemzeti Tanács végrehajtó bizottsága nagy örömmel vette s őszintén viszonozza. Mai napon szól első ízben a magyar nemzet képviselője a Szlovák nemzet képviselőjéhez mint testvér a testvérhez. A mi nemzeti tanácsunk a Wilson által körvonalazott és a monarchia külügyi képviselője által elismert új nemzetközi jogi helyzetet a maga részéről is elfogadta. Ha a magyarság a Magyar Nemzeti Tanácsnak a nemzetek szabadságáról vallott felfogását magáévá teszi, nemzeteink között nemzetközi alapon létesítendő kölcsönös megértésnek lélektani feltételeit teremti meg. Szívből óhajtjuk, hogy a magyar nemzet a szabad nemzetek társaságában azt a helyet foglalja el, mely kulturális értékeinél és demokráciájának erőnyeinel fogva megilleti. A szabad Cseh-Szlovák nemzet a Magyar nemzetnek jó szomszédja és testvére óhajt lenni. Dula Máté a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke.”⁷

Az alföldi szlovákok hasonlóképpen táviratokat váltva a túrócszentmártoni Szlovák Nemzeti Tanáccsal, így részben tisztában voltak a politikai helyzettel, csak egyenlőre zavart keltett bennük az a tény, hogy az alföldi szlovákok semmiképpen nem tudnak az új Cseh-Szlovák Köztársasághoz csatlakozni.

1918. november 10-én kelt jegyzőkönyv szerint a Novi Sad-on megalakult bácskai és szerémségi szlovákok Szlovák Nemzeti Tanácsa sajnálkozását fejezte ki, hogy a nemzet-testhez nem tartozhatnak. Ígérik azonban, hogy megmaradnak mindig is szlováknak. Erre a nemzeti azonosságra alapozva szeretnének állandó kapcsolatot tartani a szlovák anyafölddel és nemzeti életével. Kérik az anyanemzet jóindulatát és szeretetét irányukba, mint a távolba szakadt gyermekek, de biztosítják, hogy az bízhat odaadó hűségükben.

1918 november 21-én a Szlovák Nemzeti Tanács Túrócszentmártonból válaszolt. Köszönik a csatlakozást, de kéri fogjanak össze a többi alföldi nyelvsziget szlovákjaival s alakítsák meg az Alföldi Szlovákok Központi Nemzeti Tanácsát.

Ugyancsak 1918 november 10-én a Novi Sadon működő Szerb Nemzeti Tanácshoz is küldtek táviratot, melyben az hangsúlyozták, hogy minden igaz törekvésükben segítségükre kívánnak lenni. Itt, ebben a testvéri „ölelésben” kívánják jobb, szebb nemzeti életük jövőjét megtalálni.⁸

A Nagylaki Szlovák Nemzeti Tanács 1918 november 28-án reagál a Slovensky Deník-ben közölt cikkekre, hogy csodálkozással értesültek arról, hogy a Prágában összeülő Nemzetgyűlésben nincsenek képviselőik, holott ők – a Marostól Északra lakó szlovákok – mintegy 250 000 főt tesznek ki. Közlik még, hogy a megszálló szerb csapatok vezetője Aradon nagy érdeklődést tanúsított irányukba, s arra buzdította őket, nyilatkozzanak úgy, hogy Szerbiához csatlakoznak, hiszen jobb nekik is egy testvéri néphez tartozni, mint egy idegenhez. Továbbá örülnének, ha képviselőik, Suchánsky Juraj Nagylakról valamint Beňo Ondrej Tótkomlósról részt vehetnének mégis ezen a Nemzetgyűlésen.⁹

Erről – az állandó mozgásban lévő, képlékeny – helyzetről tanúskodik Hrdlička Lajos ismeretlen vezetéknevű Lajos barátjához írt levele (1919 .I .2.) is. Alátámasztja, hogy a Nemzeti Tanács (Nagylak) csatlakozott az Alföldi Szlovákok Nemzeti Tanácsához és két tagot küldött a központi vezetésébe – Francisci Mihály tanárt, Beňo András Tótkomlósról. A Tótkomlósi Nemzeti Tanácsot „magyarón”-nak minősítette, mivel a korábbi döntését megváltoztatta.

1919. január 2-re összehívott népgyűlésen – amelyet egy dr. Szabó nevezetű hívott össze, aki egyébként Jászi megbízottja – a Nemzeti Tanács egyes tagjai kihasználva a népgyűlést meg akarták változtatni a korábbi döntést. Azért akarták a korábbi döntést megváltoztatni, mert tudomásukra jutott, hogy az Alföldi Szlovákok Nemzeti Tanácsa Novi Sadon a Szerb királysághoz való tartozás mellett nyilatkozott. Hrdlička és Beňo itt úgy érezték

határozottan vissza kell utasítani ezt a hazugságot s hivatkoztak annak programjára. A programmal egyébként – szerinte – a népgyűlés többsége egyetértett. Azonban igen fontosnak tartaná, ha községen kívüli és világi emberek, mint a barátja is, leutaznának, hitelesebbek lennének az emberek előtt. A szlovák műsoros esten tartott előadását a demokráciáról eredményesnek vélte, s az estet erkölcsileg és anyagilag is sikeresnek tartotta.

Megtudjuk leveléből, hogy dr. Chrenka Emil aki Nagybánhegyesen rendelkezett örökölt földdel, Budapesten élt, a levél írás napján ugyancsak Tótkomlóson volt, azt mondta, tegyenek a szervezetük nevébe valami szocializmustól „gőzölgőt” s máris áttörök az akadályokat. Chrenkától azt tudja még meg, hogy Tótkomlóst és térségét a románoknak ítélték oda. Ezt látszott alátámasztani az a tény is, hogy a megszállást a román csapatok kapták feladatul. Megjegyzi továbbá, hogy a szerbek Nagylakról kivonultak.

Ugyancsak egy terjedelmes levélben, részletesen beszámol az 1918 novemberi eseményekről. A hazatérő felfegyverzett katonák november 1-jén érkeztek vonattal, gépkocsikkal Tótkomlóra. Nagy felfordulást okoztak. Céltalanul össze-vissza lövöldözni kezdtek, majd miután az egyik illuminált állapotban lévő katonát a kereskedő (éppen zsidó származású – Tótkomlóson mind a 16 kereskedő egyébként zsidó származású volt) nem akarta kiszolgálni cigarettával, elszabadult a pokol. Másnap reggel 9–10 órakor ért csak véget. Csak egyetlen egy kereskedő boltja maradt épségben: a péké.

Mindez természetesen nem maradt következmény nélkül. A Békéscsabán lévő központ az esetről értesülve kivizsgálást rendelt el, s az 1919. január 7-re megszervezte a karhatalmat, amelynek feladata volt Tótkomlós és környékén rendet tenni, valamint a sérelmek kivizsgálása után a tetteseket, bűnösöket elfogni.¹⁰

Egyébként valószínű, hogy személyes részese, szemtanúja volt az eseményeknek Hrdlička, mert olyan részletességgel számol be azokról, hogy azt csak egy jelenlévő tudta megfogalmazni. Személyes beszámolója teljesen megegyezik a levéltárakban fellelhető iratok tartalmával, csupán egy-két számára fontos részlettel több.

1920. október 9-én ugyancsak Hrdlička a Szlovákia teljhatalmú miniszterének kinevezett dr. Vavro Šrobárnak 8 oldalas, saját kézzel írott levelében a viszontagságos, bizonytalansággal teli időket összefoglalja. Mindezt már Pozsonyban az emigrációban teszi, s két emigráns társa Kutlík János és Rimavsky István, mint az oroszországi cseh-szlovák katonai légió tagjai is aláírták. Ebben arra kérték, hogy a magyar kormányzatnál lépjen közbe a Magyarországon maradt birtokok tulajdonjogának biztosítása, valamint a letartóztatott exponált szlovákok szabadon bocsátása érdekében. A levél kronologikusan felsorolva az eseményeket, bizonyítja, hogy megfelelő hiteles és naprakész információik nem voltak az alföldi szlovákoknak és vezető személyiségeinek sem a béketárgyalások állásáról, sem az általános helyzetről. Így csapódtak egyszer Szerbia felé, majd önálló köztársaságként és anélkül Romániához. Míg végül a béketárgyalások Magyarország fennhatósága alatt hagyták településeik területét, ami egyet jelentett az exponált személyek azonnali emigrációjával.¹¹ (Lásd a 1.sz. mellékletet az exponált személyek egyik csoportjáról.)

Jegyzetek

¹ A magyar–szlovák viszonyról lásd *Gulyás László* (2008): *Edvard Beneš. Közép-Európa koncepciók és a valóság. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő.* című könyvének „A szlovák–magyar viszony vázlata 1914-ig” című alfejezetét, 97–124. old.

² *Szarka László* (1998): *Pest és Buda mint a szlovákok politikai központja* In.: *A budapesti szlovákok kulturális öröksége* Bp. 1998. 197–205.old.; *Kovács Anna* (2002): *A budapesti szlovákok egyesületei és közösségi élete a dualizmus korában* Bp. 2002. PhD dolgozat kézirat. 112–132. old.

- ³ *Kovács Anna* (2002): 123–124. o.; *Slovenský Biografický Slovník* II. k. (E-J) Martin, 1987. 501. old.; LAMS (Literárny archív Matice Slovenskej – Matica Slovenská Irodalmi Archívuma) – Martin – C 1366 – Sl. Spolok; Spoločnosť Bp. 1918 ősz.
- ⁴ *Dolnozemský Slovák* III. évf. 1905. jan. 15. 1. old., 1905. febr. 15. 12. o., 1906. május 15. 35–36. old.
- ⁵ *Kemény G. Gábor*: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában (Iratok...)* III. k. 105–109. old., 151. o., 156. old.; Uő.: *Iratok* IV. k. 1905. 538–545. old.
- ⁶ LAMS – Martin. Jászi – Dula M-hez 94 J 32- Bp. 1918. IX. 26.; Dula M. – Jászi O-nak – 94 K 33 – Martin 1918. okt. 19.
- ⁷ LAMS – Martin – Károlyi Mihály levele Dula Mátéhoz – 1918. október. 30. 94 B 43; Dula Máté levele Károlyi Mihálynak (Gévelt és kéziratot változat együtt.)
- ⁸ LAMS – Martin – Slovenská Národná Rada Dolnozemsých Slovákov – SNR Turč. sv. Martin – 1918. nov. 10. 94 H 52, 94 H 53, SNR – Slovenskej Národnej Rady v NovomSade 1918. nov. 21. 94 I 46.
- ⁹ LAMS – Martin – 94 F52.
- ¹⁰ LAMS – Martin – Hrdlička L. levele ismeretlen vezetéknévű Lajo barátjához. 94 L 35 – (6 gévelt oldal); *Szincsek György*: *A két világháború kora legfontosabb helyi történései 1914–1945.* In.: *Tótkomlós története 1996. 191–197. o.*; BmL – Orosházi járás főszolg. ir. 7236/1920, 89/1924.; BmL – Bvm alisp. ir. 26491/1921. alisp.
- ¹¹ ŠÚA – Állami Központi Levéltár – Br. – Pozsony – f. MPS. kr. 16. i. č. 339. sign. XIV. prez.

1. sz. melléklet: A Csehszlovák Légió tagjai az alföldi szlovák településekről

Pitvaros: Andrej Križiko ml. /P. 1891. Nov. 12. – légionárius, későbbi jegyző; Štefan Lovci légionárius.

Szarvas: Légionáriusok: Juraj Brlaš, Ján Petrovič, Ján Rybársky, Pavol Feldy, ev.; kat. Štefan Klembovsky, Michal Bancala, Michal Karač.

Čaba (Csaba): Légionáriusok: Pavol Debrovsky, Matej Eršijak, Štefan Fabis, Ondrej Gajdác, Michal Hudec, Matej Knihar, Ján Kováč, Adam Kudlák, Pavol Korytár, Ján Kováč, Juraj Lukoviczky, Ján Mejliš, Ján Meliš, Pavol Mikľa, Ján Muzrič, Ján Ondrejčik, Ján Petrovsky, Pavol Šajben, Pavol Valent, Matej Valkus, Michal Zlovsky, Ján Vlčko.

Tótkomlós: Légionáriusok: Ján Bockaj, Pavol Danko, Juraj Hnilica, Ján Kulík (1878 – tisztt), Pavol Keysa, Ján Povázay, Štefan Rimavsky (1884–1943 – földműves), Štefan Pavlik, Pavol Gazar, Pavol Matajs, Ján Kucik, Pavol Krnáč.

Slávik, Michal: *Slovenský národovci do r. 1918.* 1945. 145–146 p., 232 p., 248 p., 255 p.